
પ્રવચન નં.૨૩૪ ગાથા-૧૫૪,૧૫૫ બુધવાર, વૈશાખ વદ ૧૩, તા. ૨૩-૦૫-૧૯૭૯

‘સમયસાર’ ગાથા-૧૫૪. ‘હવે ફરીને પણ, પુણ્યકર્મના પક્ષપાતીને...’ ૧૫૪ (ગાથાની) ઉપરની લીટી. ‘ફરીને પણ, પુણ્યકર્મના પક્ષપાતીને...’ એટલે કે શુભભાવથી ધર્મ થાય એવો પક્ષપાતી પ્રાણી. આ..હા...! એનો જેને પક્ષ છે કે એનાથી ધર્મ થાય છે, એને ‘સમજાવવા માટે તેનો દોષ બતાવે છે :-’ આ..હા...!

परमद्वबाहिरा जे ते अण्णाणेण पुण्णमिच्छंति।

संसारगमणहेदुं पि मोक्खहेदुं अजाणंता।।१५४।।

परमार्थबाह्य જીવો અરે ! જાણે ન હેતુ મોક્ષનો,

અજ્ઞાનથી તે પુણ્ય ઇચ્છે હેતુ જે સંસારનો. ૧૫૪.

આ..હા...! ‘પુણ્ય-પાપ અધિકાર’ છે ને ! ટીકા :- ‘સમસ્ત કર્મના પક્ષનો નાશ કરવાથી...’

શુભ અને અશુભ ભાવ, એવા જે ભાવકર્મો, એના પક્ષનો નાશ કરવાથી. આહા..હા..! ‘ઊપજતો જે આત્મલાભ...’ શુભ અને અશુભ ભાવનો નાશ કરવાથી (કે) જે કર્મનો પક્ષ છે. એટલે વિકારી પક્ષ છે, એનો નાશ કરવાથી ‘ઊપજતો જે આત્મલાભ...’ (એટલે) ‘(-નિજ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ)...’ આત્મા એટલે નિજ સ્વરૂપ. લાભ (એટલે) પ્રાપ્તિ. આહા..હા...! એવા ‘તે આત્મલાભસ્વરૂપ મોક્ષને...’ આત્મલાભસ્વરૂપ મોક્ષને ‘આ જગતમાં કેટલાક જીવો ઈચ્છતા હોવા છતાં,...’ કેટલાક જીવો ઈચ્છે છે. આહા..હા...! છતાં ‘મોક્ષના કારણભૂત સામાયિક...’ મોક્ષનું કારણ તો સામાયિક છે. પુણ્ય-પાપ ભાવ એ કોઈ (મોક્ષનું) કારણ નથી. આહા..હા...!

‘સામાયિકની - કે જે સામાયિક...’ સામાયિક કોને કહેવી ? કહે છે. જે ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રસ્વભાવવાળા...’ નિશ્ચય જે સમ્યગ્દર્શન (અર્થાત્) સ્વભાવ જે ચૈતન્યપ્રભુ ! એનું દર્શન - પ્રતીતિ, તેનું જ્ઞાન અને તેમાં રમણતા. એવા જે ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રસ્વભાવવાળા પરમાર્થભૂત જ્ઞાનના ભવનમાત્ર છે,...’ સામાયિક તો એને કહીએ, કહે છે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર સ્વભાવવાળા પરમાર્થભૂત આત્મા. એટલે (કે) જ્ઞાન. જ્ઞાનનું પરમાર્થે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રપણે થવું, પરિણમવું એ સામાયિક છે. લો, આ સામાયિકની વ્યાખ્યા !

અંતરમાં ભગવાનઆત્મા પુણ્ય-પાપના પરિણામથી ભિન્ન (છે). અંતર અનંત ગુણનો સાગર આત્મા, તેના પ્રત્યે સન્મુખ થઈને નિર્વિકલ્પ સમ્યગ્દર્શન, નિર્વિકલ્પ સ્વજ્ઞાન અને નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપની ચારિત્રની રમણતા (પ્રગટ થાય) એ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રસ્વરૂપ સામાયિક (છે). એવા પરમાર્થભૂત જ્ઞાનનું થવું. આ..હા..હા...! એવો પરમાર્થભૂત ભગવાનઆત્મા, એનું આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવપણે થવું. જેવું એનું સ્વરૂપ, સ્વભાવ છે એ રીતે એની દશામાં શુદ્ધ સ્વભાવનું પરિણમન થવું. આ..હા...!

‘એકાગ્રતાલક્ષણવાળું...’ કેવું છે ઈ પરમાર્થભૂત જ્ઞાનનું ભવન ? કે, એકાગ્રતા - શુદ્ધ સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા છે. શુભાશુભ ભાવની એકાગ્રતા છૂટી ગઈ છે અને ચૈતન્ય સ્વભાવ, એવો શુદ્ધ પ્રભુ, એમાં એકાગ્રતાલક્ષણવાળું (ભવન) છે. સામાયિક - બે પ્રકાર કદા. એક દર્શન-જ્ઞાન સ્વભાવવાળા જ્ઞાનનું થવું એટલે કે એકાગ્રતાલક્ષણવાળું છે. આહા..હા...! શુદ્ધ સ્વરૂપમાં એકાગ્રતાલક્ષણવાળું છે.

‘અને સમયસારસ્વરૂપ છે...’ એ સામાયિક તો સમયસાર સ્વરૂપ છે. આહા..હા...! સમયસાર જે ત્રિકાળ છે એનું વર્તમાનમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનપણે શુદ્ધ નિશ્ચયપણે થવું એનું નામ સમયસાર છે. આ..હા..હા...! અને એ સમયસાર સ્વરૂપ એકાગ્રતા લક્ષણ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું આત્મસ્વરૂપનું થવું - ભવન, એનું નામ સામાયિક છે. લ્યો, આ સામાયિકની આવી વ્યાખ્યા ! અહીં તો કંઈ સમજ્યા વિના સામાયિક ને પોસા ને (કંઈક કર્યા કરે). આ..હા...!

પ્રશ્ન :- સાતમા ગુણસ્થાન પછીની વાત છે ને ?

ઉત્તર :- આ તો મુનિની મુખ્યતાથી વાત છે, સામાયિકની વાત છે. વ્યવહાર-ફ્યવહારનો

અહીં પ્રશ્ન છે નહિ. વ્યવહાર એ રાગ છે. માથે કહ્યું નહિ ? એના પક્ષપાતીને સમજાવવા માટે દોષ બતાવે છે. આહા..હા...! જે શુભભાવનો પક્ષપાતી છે એને દોષ બતાવે છે કે એ તો રાગ છે, વિકાર છે. એ સામાયિક નહિ. આહા..હા...! સામાયિક તો આત્મા અંદર પૂર્ણાનંદ પ્રભુ ! તેનું નિર્વિકલ્પ દર્શન, તેનું રાગના અવલંબન વિનાનું આત્માનું જ્ઞાન અને આત્મામાં ચરવું, આનંદમાં રમવું એવું જે ચારિત્ર (તે સામાયિક છે). દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર લક્ષણવાળું (કહ્યું) છે ને ? 'પરમાર્થભૂત જ્ઞાન...' એટલે આત્માનું થવું. એટલે કે એકાગ્રતા લક્ષણવાળું. શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા લક્ષણવાળું. એટલે કે તે સમયસાર સ્વરૂપ છે. આહા..હા...! આવી સામાયિક !

અહીં તો કહે છે કે, એવી પ્રતિજ્ઞા લેતા છતાં. એમ કહેશે. 'તેની પ્રતિજ્ઞા લઈને પણ...' પ્રતિજ્ઞા તો આ છે. પ્રતિજ્ઞા જે લે છે, એ પ્રતિજ્ઞા તો આ છે કે શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા ! શુભ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામથી પણ ભિન્ન (છે), એવા શુદ્ધ સ્વરૂપના દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર, એવા આત્માનું થવું, એ રૂપે સ્વભાવ છે તેનું તે રીતે થવું એટલે કે તેમાં એકાગ્રતા લક્ષણ એવું જે સમયસાર સ્વરૂપ તેની પ્રતિજ્ઞા લઈને પણ. આહા..હા...! પ્રતિજ્ઞા એની - સામાયિકની લે છે, પણ આવા સામાયિકની. આહા..હા...!

'દુરંત કર્મચક્રને પાર ઊતરવાની નાર્મદાઈ...' આ..હા..હા...! પણ જે શુભભાવ છે, પુણ્ય છે, બંધનનું કારણ છે. એવો એનો અંત લાવવો. કર્મચક્ર એટલે શુભ અને અશુભ બેય. એ કર્મચક્ર છે. ચાહે તો અશુભભાવ હો કે ચાહે તો શુભ હો, છે બેય કર્મચક્ર. એ કોઈ આત્માનું સ્વરૂપ નથી. 'કર્મચક્રને પાર ઊતરવાની નાર્મદાઈ...' જોયું ? આહા..હા...! 'ક્લીબ' શબ્દ છે.

શુભભાવથી પાર ઊતરવાની નાર્મદાઈ (એટલે) નપુંસક છે, (એમ) કહે છે. આહા..હા...! જેનું વીર્ય એ શુભભાવ દયા, દાન, વ્રતમાં રોકાઈ ગયું છે એ નામદ છે, એ મદ નહિ. એ પુરુષ નહિ, એ નપુંસક છે, કહે છે. આહા..હા...! જેમ નપુંસકને વીર્ય ને હોય ને પુત્ર ન હોય, એમ શુભભાવમાં ધર્મની પ્રજા ન હોય. આહા..હા...! નામદાઈ ! પહેલી ઉલ્થી ૪૩ (ગાથા) આવી ગઈ છે અને ૧૫૪, બે ઠેકાણે 'ક્લીબ' શબ્દ છે. પાઠમાં 'કર્મચક્રોત્તરણક્લીબતયા' (એમ છે). પુણ્ય અને પાપના બે ભાવ, એનાથી પાર ઊતરવાની નપુંસકતા છે, નામદાઈ છે. આહા..હા...! મદ તો એને કહીએ કે એ શુભ-અશુભ ભાવથી રહિત આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું પરિણમન કરે તેને મદ કહીએ. આહા..હા...! આવી વાત છે.

એ દુરંત કર્મચક્રને પાર ઊતરવાની ક્લીબતાને લઈને, નપુંસકતાને લઈને નામદાઈ - 'અસમર્થતાને લીધે...' આહા..હા...! 'પરમાર્થભૂત જ્ઞાન...' એટલે આત્મા. પરમાર્થભૂત આત્મસ્વભાવ એનો અનુભવમાત્ર. આત્મસ્વભાવનો અનુભવમાત્ર. એમાં કોઈ શુભભાવ દયા,

દાન, વ્રતનો ભાવ આવે નહિ. આહા..હા...! ‘જે સામાયિક...’ કેવી (સામાયિક) ? આટલા સુધી (લીધું તેવી). પહેલું લીધું – દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર સ્વભાવ(વાળા) પરમાર્થભૂત આત્માનું થવું, અંતરમાં એકાગ્રતા થવી, સમયસારરૂપ રહેવું, કર્મચક્રના પારને ઊતરીને પરમાર્થભૂત જ્ઞાનના અનુભવન(માત્ર રહેવું). આ..હા..હા...!

અંતર ભગવાન પૂર્ણ આનંદ અતીન્દ્રિય અનંત ગુણનો દરિયો ભર્યો છે. એમાં જવાને અસમર્થ અને નામદર્દીને લઈને તેનો જે આત્મસ્વભાવ (છે) તેનું પરિણમન થવું એવી જે સામાયિક. આ..હા..હા...! ‘તે સામાયિકસ્વરૂપ આત્મસ્વભાવ...’ આહા..હા...! આટલી (વાત) લીધી. એ સામાયિક સ્વરૂપ કેવું છે ? કે, એ તો આત્માનો સ્વભાવ છે. આહા..હા...! દયા, દાન, વ્રત, તપનો ભાવ એ કંઈ આત્મસ્વરૂપ નથી. આ..હા...! આ સામાયિકસ્વરૂપ જે અંદર પુણ્ય અને પાપના ભાવ રહિત, ચૈતન્ય સ્વભાવ જે ધ્રુવ (છે), જે સ્વભાવથી ભરેલો ધ્રુવ (છે), એવા ધ્રુવના સ્વભાવને નહિ પામતા, એવા ‘આત્મસ્વભાવને નહિ પામતા થકા,...’ આહા..હા...!

‘જેમને અત્યંત સ્થૂલ સંકલેશપરિણામરૂપ કર્મો નિવૃત્ત થયાં છે...’ (અર્થાત્) અશુભભાવ એણે છોડ્યો છે. આહા..હા...! હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયવાસના, ભોગ એ અશુભભાવ એણે છોડ્યો છે અને ‘અત્યંત સ્થૂલ વિશુદ્ધપરિણામરૂપ કર્મો પ્રવર્તે છે...’ એ અશુભભાવ પણ અત્યંત સંકલેશ સ્થૂળ છે. એનાથી નિવૃત્ત્યો છે પણ અત્યંત સ્થૂળ એવા વિશુદ્ધ પરિણામમાં પ્રવર્તે છે. આહા..હા...! તેથી તે ધર્મમાં (એટલે કે) સામાયિકમાં આવ્યો નથી. આહા..હા...! હવે, આવી સામાયિક ! આ તો આઠ આઠ વર્ષના છોકરાઓ પણ સામાયિક કરે અને વળી એને કાંઈક આપે. રૂપિયો કે બે આઠ આના (આપે). થઈ ગઈ સામાયિક ! અરે... પ્રભુ ! આહા..હા...!

સામાયિક તો એને કહીએ કહે છે કે, જે આત્મા પુણ્ય-પાપના ભાવ રહિત અને પૂર્ણ સ્વભાવથી ભરેલો ભગવાન, એનું સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ આત્મસ્વભાવનું થવું... આ..હા...! અને તેમાં એકાગ્ર થવું એવું જે સમયસારસ્વરૂપ (તેને સામાયિક કહીએ). એને નહિ પહોંચતા ‘સામાયિકસ્વરૂપ આત્મસ્વભાવને નહિ પામતા થકા,...’ આહા..હા...! આહા..હા...!

‘જેમને અત્યંત સ્થૂલ સંકલેશપરિણામરૂપ કર્મો...’ કર્મ એટલે પરિણામ, ભાવકર્મ. અહીં કર્મ શબ્દમાં કેટલાક ઈ લ્યે છે કે, જડકર્મ... જડકર્મ... જડકર્મ. પહેલેથી જડકર્મ લીધું છે ને ! પણ ઈ જડકર્મની સાથે ભાવકર્મ છે એ બધા કર્મમાં જાય છે. આહા..હા...! સંકલેશ, અત્યંત સ્થૂળ સંકલેશ અશુભ પરિણામના કાર્યથી, પરિણામથી નિવૃત્ત છે. પણ ‘અત્યંત સ્થૂલ વિશુદ્ધપરિણામ...’ આહા..હા...! શુભભાવ અત્યંત સ્થૂળ વિશુદ્ધ પરિણામ છે, અત્યંત સ્થૂળ છે, ભગવાન(આત્મા) સૂક્ષ્મ છે. એ વિશુદ્ધ – શુભભાવથી ભિન્ન અંતર સૂક્ષ્મ તત્ત્વ

અરૂપી સૂક્ષ્મ છે. આહા..હા...!

જેને અત્યંત સંકલેશ પરિણામ (થતા હતા) એમાંથી નિવર્ત્યો. દુકાન છોડી દીધી, ધંધા છોડી દીધા, સ્ત્રી છોડી, વિષય છોડ્યા, ભોગ છોડ્યા પણ એથી શું ? કહે છે. પણ અત્યંત સ્થૂળ જે વિશુદ્ધ પરિણામ છે એમાં એણે માન્યું છે અને એમાં અટકી ગયો છે. આ..હા...! એમાં એ પ્રવર્તે છે, એમ છે ને ?

‘અત્યંત સ્થૂળ વિશુદ્ધ...’ એટલે શુભ પરિણામરૂપ ભાવ, એવા કાર્ય, તેમાં એના પરિણામ પ્રવર્તે છે. આહા..હા...! ‘એવા તેઓ, કર્મના અનુભવના ગુરુપણા-લઘુપણાની પ્રાપ્તિમાત્રથી...’ એ તો કર્મનો અનુભવ છે. ગુરુ (એટલે) અશુભભાવ. એ ગુરુપણે ભારે હતા અને શુભભાવ જરી લઘુ હતો, પણ છે બેય કર્મ. શુભભાવ છે ભલે લઘુ પણ છે કર્મચક્ર. અશુભભાવ સ્થૂળ છે પણ છે કર્મચક્ર. બેય કર્મચક્ર (છે). આહા..હા...! આવું સાંભળવું મળવું મુશ્કેલ પડે. થઈ ગઈ સામાયિક કરી ને આ કર્યા, તે કર્યા, બે ઘડી બેસે, જામો અરહંતાણં, તિક્ષ્ણુત્તો, સામાયિક (થઈ ગઈ).

મુમુક્ષુ :- છ કાયના જીવની રક્ષા એમાં થાય.

ઉત્તર :- કોની રક્ષા ? તારી રક્ષા તેં કરી નથી. પરની રક્ષા કરી શકતો નથી. પરની રક્ષા કરી શકતો નથી. કેમકે દરેક દ્રવ્ય પોતપોતાની પર્યાયને પ્રાપ્ત થાય છે. ઈ તો આપણે આવી ગયું. દરેક દ્રવ્ય વર્તમાન પોતાની પર્યાયને પહોંચે છે, પ્રાપ્ત કરે છે, પામે છે. એ કંઈ બીજાની પર્યાયને પ્રાપ્ત કરે છે, બીજાની પર્યાયને મદદ કરે છે એમ નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- છ કાયના રક્ષક કહેવામાં આવે છે ને.

ઉત્તર :- એ બધી વાતું (છે). છ કાયમાં પોતે આત્મા છે કે નહિ ? આત્માનો રક્ષક ! પેલામાં છ કાયના ગોવાળ, છ કાયના પીયર. એ... ‘ચીમનભાઈ’ ! સંવત્સરી પછી એકબીજા સગાવહાલાંને કાગળ લખે ને ! છ કાયના રક્ષક, છ કાયના પીયર, છ કાયના ગોવાળ એવું લખતા. આહા..હા...! છ કાયમાં આ ભગવાનઆત્મા છે કે નહિ ? (શ્રોતા :- આત્મામાં કાય ક્યાં છે ?) એ અસંખ્યપ્રદેશી કાય છે. આહા..હા...! અસંખ્યપ્રદેશી કાય છે એમ પાઠ છે. અસંખ્યપ્રદેશીને કાય એ જ એને કાય કહીએ. આ..હા...! તે પણ ઘન છે. આહા..હા...! પરમાણુ અને કાળાણુને કાય નથી. આ તો અસંખ્યપ્રદેશી કાય છે. આહા..હા...!

નિર્મળાનંદ અનંત આનંદનું ધામ ભગવાન ! આ..હા..હા...! એના ભાવને ન પામતાં સ્થૂળ ગુરુ અને લઘુપણું. અશુભભાવ તે ગુરુ છે અને શુભભાવ તે લઘુ છે, પણ છે કર્મનું ચક્ર, એ કર્મનો અનુભવ (છે). પુણ્ય અને શુભ ને અશુભ ભાવ બેય છે કર્મનો અનુભવ, આત્માનો અનુભવ નહિ. આહા..હા...! એ ‘ગુરુપણા-લઘુપણાની પ્રાપ્તિમાત્રથી જ...’ પ્રાપ્તિમાત્રથી ‘જ’ ‘સંતુષ્ટ ચિત્તવાળા થયા થકા...’ (એમ કે) આપણે કંઈક સામાયિક કરી, આપણે પોષા કર્યા. આહા..હા...! ચોવીસ કલાકમાંથી બે કલાક બચાવ્યા, બે સામાયિક કરી.

અમારે ત્યાં ‘બોટાદ’માં ચાર-ચાર કરતા. વહેલા ઊઠતા, ‘કુંવરભાઈ’ સાથે. આહા..હા...! કોને કહેવી સામાયિક ? હજી જેના દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર સાચા નથી એને વળી સામાયિક કેવી ? આ તો સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર જેને મળ્યા, એની શ્રદ્ધાનો ભાવ એ પણ શુભભાવ (છે), કર્મચક્રનો શુભભાવ છે. આહા..હા...!

એ ‘સ્થૂળ લક્ષ્યવાળા હોઈને...’ આહા..હા...! કેમ ? કે, અશુભભાવ છોડ્યો પણ શુભભાવમાં સંતુષ્ટ થઈ ગયો. સંતુષ્ટ ચિત્તવાળો થયો. એથી એ તો સ્થૂળ લક્ષ્યવાળો છે. આહા..હા...! એનું લક્ષ શુભ પરિણામ સ્થૂળ છે તેના ઉપર એનું લક્ષ છે. ભગવાનઆત્મા ! શુભ પરિણામથી ભિન્ન સૂક્ષ્મ છે તેના લક્ષની એને ખબરે નથી. આહા..હા...! આવી વાતું હવે. ‘સ્થૂળ લક્ષ્યવાળા હોઈને (સંકલેશપરિણામોને છોડતા હોવા છતાં) સમસ્ત કર્મકાંડને મૂળથી ઉખેડતા નથી.’ પણ એ વ્રત ને તપ ને ભક્તિ ને પૂજાનો ભાવ શુભભાવ (છે), એ તો કર્મ છે, એ કર્મચક્રનો ભાવ છે. એને મૂળમાંથી, ‘સમસ્ત કર્મકાંડને મૂળથી ઉખેડતા નથી.’ આહા..હા...! આવો માર્ગ સાંભળ્યો કઠણ પડે. આ તો સામાયિક કરી ને આ બધા ઘડિયાલું લઈને બેસે ને ! બૈરાએ સામાયિક કરી નાખી અને હવે રાંધવામાં રોકાઈ ગયા. સવારમાં ઊઠીને પહેલી સામાયિક કરી. ક્યાં સામાયિક હતી, બાપા ! મિથ્યાત્વનું પોષણ છે. આહા..હા...! કર્મકાંડને ધર્મ માનતા થકા ત્યાં સંતોષાય ગયા છે. આપણે કાંઈ કર્યું ! આહા..હા...! ‘સમસ્ત કર્મકાંડ...’ એટલે કર્મની ક્રિયાઓને મૂળથી ‘ઉખેડતા નથી.’ આહા..હા...!

‘આ રીતે તેઓ પોતે પોતાના અજ્ઞાનથી...’ કોઈ કર્મને કારણે નહિ. આ..હા...! ‘પોતે પોતાના અજ્ઞાનથી...’ આહા..હા...! જ્ઞાતા-દૃષ્ટાના સ્વભાવથી ભરેલો પ્રભુ ! તેને પોતે પોતાના અજ્ઞાનથી, સ્વરૂપના અજ્ઞાનથી. સ્વરૂપ આખું મોટું મહાપ્રભુ છે, તેના સ્વભાવના અજ્ઞાનથી. આહા..હા...! અનંત અનંત ગુણનો સાગર ! ગુણધામ પ્રભુ ! એવો શુભભાવની પાસે બિરાજે છે, એના અજ્ઞાનને લીધે. આહા..હા...! એ શું ચીજ છે ? અંદર ભગવાન પરમાત્મસ્વરૂપ જિનસ્વરૂપ (બિરાજે છે), તેના અજ્ઞાનને લીધે. આહા..હા...!

‘કેવળ અશુભ કર્મને જ બંધનું કારણ માની...’ બસ ! એ અશુભ કર્મને જ કર્મબંધનનું કારણ માનીને. ‘વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે...’ વગેરે એટલે શુભભાવના અસંખ્ય પ્રકાર. આહા..હા...! દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, ગુણસ્મરણ, પ્રભુનું સ્મરણ (આદિ). આહા..હા...! પ્રભુ પરદ્રવ્ય છે, એનું સ્મરણ પણ શુભભાવ છે. આવી વાત ! એ વગેરે શુભ કાર્યો પણ ‘બંધનાં કારણ હોવા છતાં...’ એ શુભભાવ પણ બંધનું કારણ છે, એ સંસાર છે. આહા..હા...! મોક્ષસ્વરૂપ પ્રભુ તો એનાથી અંદર ભિન્ન છે. આહા..હા...! પહેલાં એ અંદર આવી ગયું છે. પોતે મોક્ષસ્વરૂપ છે માટે મોક્ષનું કારણ છે અને શુભ-અશુભભાવ બંધસ્વરૂપ જ છે માટે બંધનું કારણ (છે). આહા..હા...! આવી વાત હવે. હજારો સામાયિક થાય, પોષા થાય, સાંજે પડિકમ્પણા કરે પછી સૌને કંઈક કંઈક આપે. પછી આઠ આઠ વર્ષના છોકરા આવે.

મુમુક્ષુ :- રૂપિયો, બે રૂપિયા મળે ને !

ઉત્તર :- પહેલાં એટલું બધું નહોતા હતા. પહેલા સાધારણ થાતું. પહેલા રૂપિયાની કિંમત હતી નહિ, પણ તે દિ' કાંઈક પતાસા આપે, પેંડા આપે એવું સાધારણ આપે. ચોપડી આપે, પથરણું - સારું પથરણું આપે. એવું આપતા. અત્યારે તો બે-બે રૂપિયાની કિંમત શું છે ? ચાર પૈસાનો રૂપિયો ! રૂપિયો આપે, બે રૂપિયા આપે (એટલે) પેલા ખુશી થાય. સામાયિક કરવા બહુ ભેગા થાય. ક્યાં સામાયિક હતી, બાપુ !

એ 'અશુભ કર્મને જ બંધનું કારણ માનીને, વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે...' વગેરે શુભભાવના પ્રકાર. (એ) 'પણ બંધનાં કારણ હોવા છતાં...' એ શુભભાવ બંધનું કારણ છે. આહા..હા...! 'તેમને બંધનાં કારણ નહિ જાણતા થકા,...' આ..હા...! અત્યારે તો ઈ કહે છે કે, વ્યવહાર દયા, વ્રત, તપાદિ નિશ્ચયનું સાધન છે. લ્યો, ઠીક ! બહિરંગ સાધન તો આમાં 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં પણ (આવે) છે. બહિરંગ સાધન (કહ્યું છે). પેલું નિશ્ચય સાધન કરે છે ત્યારે રાગની મંદતાને બહિરંગ સાધનનું નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં છે. 'સમયસાર' ! એને પકડે કે જુઓ આ બહિરંગ સાધન (કીધું છે).

અંદરમાં ભગવાન શુભ-અશુભ ભાવથી તદ્દન ભિન્ન નિરાળો (બિરાજે છે). ત્રિકાળ પવિત્રતાનો પિંડ પ્રભુ ! એકલો આત્મસ્વભાવ, જેમાં વિભાવની ગંધ નથી. એવા સ્વભાવને ન પામતાં શુભભાવ કરીને સંતોષમાં આવી જતાં... આહા..હા...! 'તેમને બંધનાં કારણ નહિ જાણતા થકા, મોક્ષના કારણ તરીકે તેમને અંગીકાર કરે છે...' આહા..હા...! એ શુભભાવ પણ મોક્ષનું કારણ છે. આ..હા...! અશુભમાંથી કાંઈ શુદ્ધમાં જવાશે ? માટે શુભભાવ છે (કારણ છે). એક જણો વળી એમ કહેતો. ઈ પગથીયું છે. શુભભાવમાંથી શુદ્ધમાં જવાય માટે શુભભાવ કારણ છે. અરે..રે...! લસણ ખાતા ખાતા કસ્તૂરીના ઓડકાર આવે એવું કહે છે. આકરી વાત છે.

'મોક્ષના કારણ તરીકે તેમને અંગીકાર કરે છે...' શુભભાવ તો જ્ઞાનીને આવે પણ એ બંધનું કારણ જાણી અને દુઃખરૂપ જાણીને હેય જાણે. આહા..હા...! પોતાનો જે ચૈતન્ય સ્વભાવ નિત્યાનંદ પ્રભુ ! ધ્રુવ સ્વભાવ જે નિત્ય પ્રભુ છે અને નિત્યમાં પણ બધા ગુણો પણ નિત્ય છે. આ..હા..હા...! એ અનંત અનંત ગુણની રાશિનું નિત્યપણું જે પ્રભુનું (છે), એના સ્વભાવ તરફ ન જતાં આહા..હા...! (એ) રાગની ક્રિયાને મોક્ષના કારણ તરીકે અંગીકાર કરે (છે). એ શુભ ક્રિયાકાંડના ભાવને... આ..હા..હા...! 'મોક્ષના કારણ તરીકે તેમનો આશ્રય કરે છે.' લ્યો ! એ શુભભાવ આશ્રય કરવાલાયક છે એવું (માને છે). બારમી ગાથામાં જાણેલો પ્રયોજનવાન છે એમ કીધું છે ને ! એને ઠેકાણે એનો અર્થ એવો કર્યો કે, વ્યવહારને સંભાળો ! આહા..હા...! હોય છે, પણ એ જાણવાલાયક છે, આદરવા લાયક નથી. હોય

છે, જ્યાં સુધી પૂર્ણ વીતરાગ ન થાય ત્યાં (સુધી) એવો ભાવ આવે પણ છતાં એ દુઃખરૂપ છે અને હેય છે. તે કાળે તેને તે પ્રકારે છે એવું જાણવું. આવી સામાયિકની ખબર ન મળે. અને આ સામાયિક... સામાયિક... સામાયિક...! બહાર છોકરા તોફાન કરે છે.

‘મોક્ષના કારણ તરીકે તેમનો આશ્રય કરે છે.’ ‘બંધના કારણ હોવા છતાં તેમને બંધનાં કારણ નહિ જાણતા થકા,...’ આહા...હા...! વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે. અહીં તપ (એટલે) આ બહારના તપ. અંદરનું તપ છે એ જુદી વાત (છે), ઈ તો આનંદસ્વરૂપમાં રમવું એ અંતર તપ છે. એ નિર્જરાનું કારણ છે. બાકી આ બધા અપવાસ (કરે) એ બધી બાહ્ય લાંઘણું છે. આહા...હા...! આવો વીતરાગનો માર્ગ છે.

મુમુક્ષુ :- છઠ્ઠા ગુણસ્થાન સુધી વ્યવહાર મોક્ષનું કારણ નથી પણ સાતમા ગુણસ્થાન પછી કારણ છે ?

ઉત્તર :- એકેએક, વ્યવહાર મોક્ષનું કારણ ક્યાંય જરીયે નથી, બંધનું કારણ છે. ઈ કીધું ને પહેલું.

‘બંધનાં કારણ નહિ જાણતા થકા, મોક્ષના કારણ તરીકે...’ માને ઈ મિથ્યાદષ્ટિ છે. આહા...હા...! ‘મોક્ષના કારણ તરીકે તેમનો આશ્રય કરે છે.’ તેમનો આશ્રય કરે છે. આવી જાય છે, સ્વભાવની દષ્ટિ છે, શુદ્ધ ચૈતન્યની દષ્ટિ અને જ્ઞાન છે, છતાં એમાં સ્થિર થઈ શકતો નથી એટલે શુભભાવ આવે પણ એનો આશ્રય નથી. એને જાણવાલાયક જાણીને છોડે છે. આ તો આશ્રય કરે છે કે, એનાથી મને લાભ થશે. શુભનું અવલંબન રહેશે તો મને લાભ થશે. આહા...હા...!

ભાવાર્થ :- ‘કેટલાક અજ્ઞાની લોકો...’ કેટલાક અજ્ઞાની લોકો ‘દીક્ષા લેતી વખતે...’ મુખ્ય તો અહીં દીક્ષાની વાત છે ને ! ‘સામાયિકની પ્રતિજ્ઞા લે છે પરંતુ સૂક્ષ્મ એવા આત્મસ્વભાવની...’ સૂક્ષ્મ એવો આત્મસ્વભાવ. આ પુણ્ય-પાપ એ સ્થૂળ છે. આહા...હા...! ‘સૂક્ષ્મ એવા આત્મસ્વભાવની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન તથા અનુભવ...’ લક્ષ એટલે જ્ઞાન. એ ‘નહિ કરી શકવાથી, સ્થૂલ લક્ષ્યવાલા તે જીવો સ્થૂલ સંકલેશપરિણામોને છોડીને...’ (એટલે કે) અશુભને છોડે. ‘એવા જ સ્થૂલ વિશુદ્ધપરિણામોમાં (શુભ પરિણામોમાં) રાચે છે.’ પાછા ‘એવા જ’ એમ શબ્દ છે ને ? આ...હા...! એવા જ. જેવા અશુભભાવ બંધનું કારણ છે એવા જ શુભભાવ છે. આહા...હા...! આમાં મોટી તકરારું, વાંધા મોટા ! આહા...હા...! અત્યારે તો ગડબડ જ બધી ચાલે (છે). વ્યવહારની વાતું હોય તો લોકોને ઠીક પડે.. ઓ.હો..હો...! આમ સેવા કરો, આનું આ કરો, દેશસેવા, હિન્દી ભાષાનો પ્રચાર કરો (તો) લાભ થાય. બધી રાગની ને વિકલ્પની વાતું. આહા...હા...! એમાં એનો આશ્રય કરીને ધર્મ માનનારા. આહા...હા...!

‘એવા જ સ્થૂલ વિશુદ્ધપરિણામોમાં (શુભ પરિણામોમાં) રાચે છે. (સંકલેશપરિણામો તેમ જ વિશુદ્ધપરિણામો બન્ને અત્યંત સ્થૂલ છે;...)’ અત્યંત સ્થૂળ છે. આહા...હા...! ભગવાન

તો અંદર વિકારી પરિણામથી તદ્દન (ભિન્ન) સૂક્ષ્મ.. સૂક્ષ્મ ઝીણો છે. આહા..હા...! એ અત્યંત સ્થૂળ પરિણામથી પકડાય એવો નથી. આહા..હા...! એ દયા, દાન, વ્રતાદિ શુભભાવ છે (એ અત્યંત સ્થૂળ છે). ઘણાને તો અત્યારે આ જ વાત છે. વ્યવહાર છે એ સાધન છે, વ્યવહાર છે એ સાધન છે. નિશ્ચય ભલે સાધ્ય છે. આહા..હા...! અહીં કહે છે, વ્યવહાર (છે) એ બંધનું કારણ છે. એ સ્વભાવનું સાધન નથી. આહા..હા...! શું થાય પણ ? હવે મોટો ભાગ અત્યારે એ થઈ ગયો અને આ વાણિયાને નવરાશ ન મળે. જે માથે બેસે ઈ જય નારાયણ ! તુલના કરીને સત્ય શું છે ? અસત્ય શું છે ? (એની પરીક્ષા કરતા નથી).

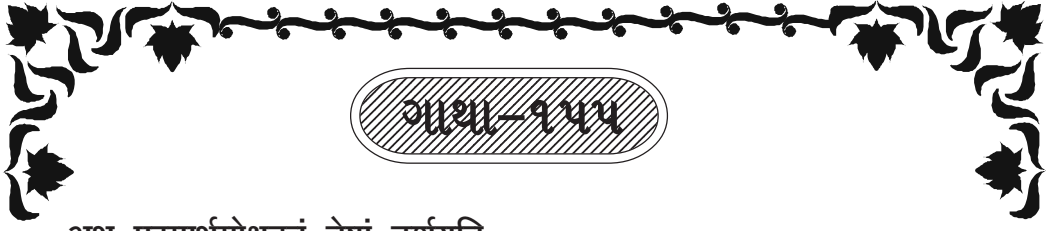
‘આ રીતે તેઓ – જોકે વાસ્તવિક રીતે સર્વકર્મરહિત આત્મસ્વભાવનું અનુભવન જ મોક્ષનું કારણ છે...’ જોયું ? શુભ અને અશુભ ભાવથી રહિત આત્મસ્વભાવનું અનુભવન મોક્ષનું કારણ છે. આહા..હા...! ‘તોપણ – કર્માનુભવના બહુપણા-થોડાપણાને જ બંધ-મોક્ષનું કારણ માનીને,...’ આહા..હા...! અશુભ (ભાવ) છે એ બંધનું કારણ, શુભ (ભાવ) એ મોક્ષનું કારણ એમ (માને છે). કર્માનુભવનું બહુપણું-થોડું(પણું) (એટલે કે) અશુભ બહુ, શુભ થોડું એમ બેમાં ભાગલા પાડતાં ‘બંધ-મોક્ષનું કારણ માનીને,...’ અશુભ છે એ બંધનું કારણ (છે), શુભ છે એ મોક્ષનું કારણ (છે) એમ અજ્ઞાની માને છે.

‘વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે...’ રસનો ત્યાગ કર્યો, આણે આનો આટલો ત્યાગ કર્યો, આટલા રસ ખાતા નથી, આમ લે છે, ઢીકણું લે છે... આહા..હા...! ‘વ્રત, નિયમ, શીલ, તપ વગેરે શુભ કર્મોનો મોક્ષના હેતુ તરીકે આશ્રય કરે છે.’ એનું અવલંબન લ્યે છે.

ક્રમબદ્ધનો નિર્ણય જ્ઞાતાપણાના નિર્ણય તરફ લઈ જાય છે

જે સમયે જે પર્યાય થવાની તે જ થવાની પણ તેનો નિર્ણય ક્યારે થાય કે હું અકર્તા છું એમ નિર્ણય કરે ત્યારે. એવો નિર્ણય ક્યારે થાય ?-હું જ્ઞાયક છું એમ જ્ઞાયકની દૃષ્ટિ થાય ત્યારે અકર્તૃત્વનો નિર્ણય થાય. જ્ઞાયકની દૃષ્ટિ થતાં જ્ઞાતાપણાનો નિર્ણય થાય છે. તેથી ક્રમબદ્ધનો નિર્ણય જ્ઞાતાપણાના નિર્ણય તરફ લઈ જાય છે એટલે કે જ્ઞાયકની દૃષ્ટિ થાય છે.

-પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી, આત્મધર્મ ઓક્ટોબર-૨૦૦૬

અથ પરમાર્થમોક્ષહતં તેષાં દર્શયતિ -

જીવાદીસદ્દહણં સમ્મત્તં તેસિમધિગમો ણાણં ।

રાગાદીપરિહરણં ચરણં એસો દુ મોક્ષપહો ॥૧૫૫॥

જીવાદિશ્રદ્ધાનં સમ્યક્ત્વં તેષામધિગમો જ્ઞાનમ્ ।

રાગાદિપરિહરણં ચરણં એષસ્તુ મોક્ષપથઃ ॥૧૫૫॥

મોક્ષહેતુઃ કિલ સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ । તત્ર સમ્યગ્દર્શનં તુ જીવાદિશ્રદ્ધાનસ્વભાવેન જ્ઞાનસ્ય ભવનમ્ । જીવાદિજ્ઞાનસ્વભાવેન જ્ઞાનસ્ય ભવનં જ્ઞાનમ્ । રાગાદિપરિહરણસ્વભાવેન જ્ઞાનસ્ય ભવનં ચારિત્રમ્ । તદેવં સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણ્યેકમેવ જ્ઞાનસ્ય ભવનમાયાતમ્ । તતો જ્ઞાનમેવ પરમાર્થમોક્ષહેતુઃ ।

હવે એવા જીવોને પરમાર્થ મોક્ષકારણ (ખરું મોક્ષનું કારણ) બતાવે છે :-

જીવાદિનું શ્રદ્ધાન સમક્રિત, જ્ઞાન તેમનું જ્ઞાન છે,

રાગાદિ-વર્જન ચરણ છે, ને આ જ મુક્તિપંથ છે. ૧૫૫.

ગાથાર્થ :- (જીવાદિશ્રદ્ધાન) જીવાદિ પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન (સમ્યક્ત્વ) સમ્યક્ત્વ છે, (તેષામ્ અધિગમઃ) તે જીવાદિ પદાર્થોનો અધિગમ (જ્ઞાનમ્) જ્ઞાન છે અને (રાગાદિપરિહરણં) રાગાદિનો ત્યાગ (ચરણં) ચારિત્ર છે; — (એષઃ તુ) આ જ (મોક્ષપથઃ) મોક્ષનો માર્ગ છે.

ટીકા :- મોક્ષનું કારણ ખરેખર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે. તેમાં સમ્યગ્દર્શન તો જીવાદિ પદાર્થોના શ્રદ્ધાનસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું-પરિણમવું તે છે; જીવાદિ પદાર્થોના જ્ઞાનસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું - પરિણમવું તે જ્ઞાન છે; રાગાદિના ત્યાગસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું - પરિણમવું તે ચારિત્ર છે. તેથી એ રીતે એમ ફલિત થયું કે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણે એકલું જ્ઞાનનું ભવન (-પરિણમન) જ છે. માટે જ્ઞાન જ પરમાર્થ મોક્ષકારણ છે.

ભાવાર્થ :- આત્માનું અસાધારણ સ્વરૂપ જ્ઞાન જ છે. વળી આ પ્રકરણમાં જ્ઞાનને જ પ્રધાન કરીને વ્યાખ્યાન છે. તેથી 'સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર - એ ત્રણેય સ્વરૂપે જ્ઞાન જ પરિણમે છે' એમ કહીને જ્ઞાનને જ મોક્ષનું કારણ કહ્યું છે. જ્ઞાન છે તે અભેદ વિવક્ષામાં આત્મા જ છે - એમ કહેવામાં કાંઈ પણ વિરોધ નથી. માટે ટીકામાં કેટલેક સ્થળે આચાર્યદેવે જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને 'જ્ઞાન' શબ્દથી કહ્યો છે.

ગાથા-૧૫૫ ઉપર પ્રવચન

‘હવે એવા જીવોને પરમાર્થ મોક્ષકારણ (ખરું મોક્ષનું કારણ) બતાવે છે :-’ ખરેખરું મોક્ષનું કારણ કોણ છે ? (એ બતાવે છે). આ ગાથા(ની) ‘વિદ્યાનંદજી’ની સાથે ચર્ચા થઈ હતી. ક્યાં ? ‘કલકત્તા’ને ? ‘દિલ્હી... દિલ્હી’ ! ‘દિલ્હી’ ! બધા શેઠિયા હતા. ‘શાહૂજી શાંતિપ્રસાદ’ પેલા ‘દિલ્હી’વાળા હતા, ઘડિયાળવાળા ! જૈના વોચ કંપની ! ઈ ઘણા બધા હતા અને આ પ્રશ્ન થયો હતો. આ ૧૫૫ મી ગાથાનો ‘વિદ્યાનંદજી’ની સાથે ‘દિલ્હી’માં (પ્રશ્ન થયો હતો).

શું કહે છે ? જુઓ ! ‘એવા જીવોને પરમાર્થ મોક્ષકારણ (ખરું મોક્ષનું કારણ) બતાવે છે :-’ ૧૫૫.

જીવાદીસદ્દહણં સમ્મતં તેસિમધિગમો ણાણં ।

રાગાદીપરિહરણં ચરણં એસો દુ મોક્ષપહો ॥૧૫૫॥

જીવાદિનું શ્રદ્ધાન સમકિત, જ્ઞાન તેમનું જ્ઞાન છે,

રાગાદિ-વર્જન ચરણ છે, ને આ જ મુક્તિપંથ છે. ૧૫૫.

ટીકા :- ‘મોક્ષનું કારણ ખરેખર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે. તેમાં...’ હવે આ સમ્યગ્દર્શનમાં વાંધા. હવે વાંધાવાળી ગાથા (છે). ‘સમ્યગ્દર્શન તો જીવાદિ પદાર્થોના શ્રદ્ધાનસ્વભાવે...’ (એ લોકો) એમ (કહે છે) કે, જીવાદિ પદાર્થનું શ્રદ્ધાન થવું એ સમકિત છે. એમ નથી કીધું. ઈ ‘જીવાદિ પદાર્થોના શ્રદ્ધાનસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું - પરિણમવું...’ (અર્થાત્) શુદ્ધ સ્વભાવનું પરિણમવું. એકલા જીવાદિ (પદાર્થની) શ્રદ્ધા, વ્યવહાર નવ તત્ત્વની (શ્રદ્ધા) એ તો વ્યવહાર છે, રાગ છે. ‘જયસેનાચાર્યદેવ’ની ‘જયસેનાચાર્યદેવે’ ટીકામાં નાખ્યું છે કે, જીવાદિ (પદાર્થની) શ્રદ્ધા વ્યવહાર સમકિત (છે) અને આત્માનો સ્વભાવ નિશ્ચય છે. ટીકામાં બેય નાખ્યું છે. અહીં તો ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ નિશ્ચય નાખ્યો છે.

પણ એ જીવાદિ પદાર્થનું શ્રદ્ધાન એટલે શું ? કીધું. ‘દિલ્હી’માં વાત થઈ. એ જીવાદિ શ્રદ્ધાનસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું, કીધું. જોયું આ ? કીધું, અહીં વજન છે. આત્મ શુદ્ધ સ્વભાવ છે એ આત્માને અહીં જ્ઞાન કીધો છે. ઈ આત્માનું શુદ્ધનું થવું તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. એકલા જીવાદિ શ્રદ્ધાનની વાત એકલી એમ નથી. આહા...હા...! સમજાણું કાંઈ ? શેઠિયા બધા હતા પણ પછી બધાને બહાર કાઢ્યા. એક ‘જિનેન્દ્ર વર્ણી’ (હતા). આ ચર્ચા કાઢી હતી કે, આ જીવાદિ પદાર્થના શ્રદ્ધાનસ્વભાવે આત્માનું પરિણમવું. એકલી જીવાદિ શ્રદ્ધાનનો

વ્યવહાર વિકલ્પ છે એ નહિ. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ? આ જ ગાથા ખાનગી પૂછી હતી. બધા માણસને બહાર કાઢી શેઠીયાઓને કીધું, આ જીવાદિ પદાર્થના શ્રદ્ધાનસ્વભાવે જ્ઞાન એટલે આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ, તેનું પરિણમવું એનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. એકલી જીવાદિ શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા એ તો મિથ્યાત્વ છે.

આમાં 'કળશટીકા'માં આવી ગયું છે. નવ તત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધા એ તો મિથ્યાત્વ છે. આમાં આવી ગયું છે. આ 'કળશટીકા' નહિ ? કેટલામું છે ઈ ? છઠ્ઠો (કળશ). છઠ્ઠો જુઓ ! 'સંસાર -અવસ્થામાં જીવદ્રવ્ય નવ તત્ત્વરૂપ પરિણમ્યું છે તે તો વિભાવપરિણતિ છે, તેથી નવ તત્ત્વરૂપ વસ્તુનો અનુભવ મિથ્યાત્વ છે.' એ વાત અહીં નથી, કીધું.

અહીં તો આત્માના આનંદ અને જ્ઞાન સ્વભાવ જે શુદ્ધ છે તેનું પરિણમવું, તેનું થવું એનું નામ સમક્રિત છે. એકલી જીવાદિ શ્રદ્ધા, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા થઈ એટલે સમક્રિત થયું એમ નથી. આહા..હા...! શું થાય પણ ? માર્ગ એવો છે અને બહારથી (દીક્ષા) લઈને બેઠા હોય એને કરવું શું ? વસ્તુ નથી. સ્વભાવની વાત છે નહિ એટલે પેલી ક્રિયાકાંડમાં ક્યાંક મનાવવું છે. એમાં વ્યવહારમાં મનાવ્યા વિના બીજો ઉપાય નથી. આહા..હા...!

અહીં તો કહે છે કે, જીવાદિ પદાર્થો (કહીને) ભલે જીવાદિ લીધા, પણ એની શ્રદ્ધાસ્વભાવે - એના શ્રદ્ધાનના સ્વભાવે આત્માનું પરિણમવું થવું. આત્મા નિર્વિકલ્પ શ્રદ્ધાપણે પરિણમે એને સમ્યગ્દર્શન કહીએ. આહા..હા...! અનાદિના એકલા ભેદવાળા નવ તત્ત્વને માને, એ નહિ. આહા..હા...! અને આ નવા નવ તત્ત્વ લ્યો - સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ, પણ એને પણ બહિર્તત્ત્વ કહ્યું છે. 'નિયમસાર' ૩૮ મી ગાથા. ઈ બહિર્તત્ત્વ છે. (કેમકે) પર્યાય છે ને ! આ..હા...! એટલે એના ઉપરનું લક્ષ નહિ. લક્ષ તો ત્રિકાળી ભગવાન ઉપર(ના) લક્ષથી જે આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે, જે એનું સત્ત્વ છે, સત્ત્વનું સત્ત્વ છે તે સત્ત્વરૂપે, પર્યાય સત્ત્વરૂપે પરિણમે તેને અહીંયાં સમ્યગ્દર્શન કહે છે. આહા..હા...! આકરું કામ છે, બાપુ ! બહુ માર્ગ એવો છે. આહા..હા...! અત્યારે સાંભળવા મળવો મુશ્કેલ પડે. સાંભળવામાં પણ એને પાછું વ્યવહારે પરલક્ષી બેસવું (કે) વસ્તુ આ છે (એ પણ કઠણ પડે). આહા..હા...!

એકલો ભગવાનઆત્મા ! અનંત ગુણની પવિત્રતાનો પિંડ પ્રભુ ! આ..હા..હા...! એ અનંત ગુણ જે પવિત્ર છે, તે પર્યાયપણે - પવિત્રપણે પરિણમે. આહા..હા...! એ દ્રવ્યપણે પવિત્ર, ગુણપણે પવિત્ર અને પર્યાયપણે પણ એ પવિત્રપણે, નિર્દોષપણે, નિર્વિકલ્પપણે, આનંદપણે, શાંતિપણે, સ્વભાવપણે, જ્ઞાનના પરિણમનપણે થાય એને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. આહા..હા...! આવી સમ્યગ્દર્શનની વ્યાખ્યા !

શ્વેતાંબરમાં એવું આવે, ૨૮મી ગાથા, ૨૮ 'ઉત્તરાધ્યયન' ! 'ભાવેણસદહંત સમંત...' ! એનો અર્થ કર્યો હોય, અંતઃકરણથી શ્રદ્ધે તેને સમક્રિત (કહીએ). પણ અંતઃકરણ એટલે તો મન (થાય). ૨૮મું અધ્યયન છે. મોટી વ્યાખ્યા ચાલતી. (સંવત) ૧૯૫૦ માં. કઈ સાલ

કીધી ? (સંવત) ૧૯૭૪ ! ‘રાજકોટ’માં ચોમાસુ હતું. (સંવત) ૧૯૮૦ ની સાલ ! ‘બોટાદ’માં માણસ તો ઘણું (આવે), હજારો માણસ ભેગું આવે. એમાં ઈ આ વાત ચાલી હતી. ભઈ, આ સમ્યગ્દર્શન એટલે શું ? એટલે આ સંક્ષેપરુચિ કરીને બેઠા છીએ માટે સમકિત (છે). સંક્ષેપરુચિ આવે છે કે નહિ ? અને પાછું નવ તત્ત્વના નામ લઈ ‘ભાવેણંસદહંત...’ શુદ્ધ અંતઃકરણથી શ્રદ્ધે ઈ સમકિત. અંતઃકરણ એટલે અહીં તો મન (અર્થ થાય) છે.

આ તો અંતર સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા શુભ-અશુભના રાગથી ભિન્ન છે, તેવું સ્વભાવનું પરિણમન થવું તેનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. આહા..હા...! છે ? આ આખો બીજી લીટીનો અર્થ છે. ‘મોક્ષનું કારણ ખરેખર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે. તેમાં...’ મોક્ષનું કારણ જે આ ત્રણ છે તેમાં. ‘સમ્યગ્દર્શન...’ એને કહીએ, મોક્ષના કારણ તરીકેના સમ્યગ્દર્શન એને કહીએ... આહા..હા...! કે, ‘જીવાદિ પદાર્થોના...’ શ્રદ્ધા, એના સ્વભાવે, શ્રદ્ધાના સ્વભાવે, જેવી શ્રદ્ધા ત્રિકાળી શુદ્ધ છે, શ્રદ્ધા ત્રિકાળી શુદ્ધ છે. શ્રદ્ધા નામનો ત્રિકાળી ગુણ છે ને ! એના ‘શ્રદ્ધાનસ્વભાવે...’ આ..હા..હા...! આત્માનું પરિણમવું થવું. આહા..હા...! આત્મા નિર્વિકલ્પપણે રાગના આશ્રય વિના પૂર્ણાનંદનો નાથ પ્રભુ ! ‘મૂદત્યમસ્સિદો ખલુ’ એ ભૂતાર્થનો – ત્રિકાળનો આશ્રય લઈને જે સમ્યગ્દર્શન સ્વભાવરૂપે પરિણમે, એ સ્વભાવરૂપે પરિણમે ત્યાં આનંદની સાથે શાંતિ (આદિ) બધું છે. આહા..હા...! તેને અહીંયાં સમ્યગ્દર્શન કહ્યું છે.

‘જ્ઞાનનું થવું...’ અહીં કીધું. જોર અહીં છે. એકલી જીવાદિ પદાર્થની શ્રદ્ધાન એમ નહિ. આ..હા...! તેમાં જ્ઞાન એટલે આત્માના સ્વભાવનું થવું (એટલે કે) આત્માના સ્વભાવનું પરિણમવું. શુભભાવથી ભિન્ન શુદ્ધ આત્માના સ્વભાવનું શુદ્ધપણે પરિણમવું, શુદ્ધપણે થવું, તેને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. આ તો હજી એકડાની પહેલી વાત છે. આહા..હા...! છે ? એનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. આમ જીવાદિ શ્રદ્ધા તો ‘યોગસાર’માં આવે છે, બીજેય આવે છે. જીવાદિ શ્રદ્ધા છે એ વ્યવહાર શ્રદ્ધા છે. નિશ્ચયશ્રદ્ધા તો શુદ્ધ સ્વભાવનું પરિણમવું તે નિશ્ચય છે. આવે છે ને ! આમાં ‘પાહુડ’માં (આવે છે). જીવાદિ શ્રદ્ધા તે વ્યવહાર છે, નિશ્ચય તો સ્વભાવનું પરિણમવું તે છે. એ અહીંયાં નિશ્ચય છે. આહા..હા...!

જેને એ ખ્યાલે નથી, સમ્યગ્દર્શનની સ્થિતિ કેવી હોય અને કેને આશ્રયે થાય ? અને એ થાય તો એની શ્રદ્ધા કેવી હોય ? એ શુદ્ધ સ્વભાવનું પરિણમન થવું તે તેનું સમ્યગ્દર્શન છે. શુભનું પરિણમન થવું એ તો કર્મચક્રનું (પરિણમન) છે. આહા..હા...! નિર્ણય કરવાનો, તુલના કરવાનો વખત મળે નહિ અને જિંદગી ચાલી જાય છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- તત્ત્વોની શ્રદ્ધા એમ છે ?

ઉત્તર :- એકવચન છે. અનેકવચન નથી. જીવાદિ શ્રદ્ધાનું એકવચન છે. જીવની શ્રદ્ધા થતાં તેમાં પેલાની શ્રદ્ધા આવી ગઈ. એમાં નથી એમ ભેગી શ્રદ્ધા આવી જાય છે. જ્ઞાનપ્રધાન કથન છે. આહા..હા...! ‘તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનમ્ સમ્યગ્દર્શનમ્’ ! ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં એ જ

આખું લીધું છે. ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં તો આ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા તે સમ્યગ્દર્શન (કહ્યું છે). ઈ નવ તત્ત્વ આ રીતે (છે).

એક જીવ સ્વભાવનું શ્રદ્ધવું થઈ અને બીજી બધી પર્યાયો એમાં નથી એવું જ્ઞાન થઈને શ્રદ્ધા થાય એનું નામ સમ્યગ્દર્શન (છે). ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’માં તો ‘તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનમ્ સમ્યગ્દર્શન’ છે ને ! તત્ત્વાર્થના નામ તો નવ છે, ભલે ત્યાં સાત આપ્યા છે. જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ. પણ એમાં એક વચન છે. એકવચન એટલે નવમાંથી એકરૂપની જે ભેદ વિનાની શ્રદ્ધા (થવી તે સમ્યગ્દર્શન છે). આહા..હા...! સાતનો ભેદ પણ જેમાં નથી. ‘મૂદત્યેનામિગદા’ તેરમી ગાથા(માં) આવે છે ને ! ‘મૂદત્યેનામિગદા’ ભૂતાર્થથી જાણેલા નવ તત્ત્વને એટલે કે આત્માને ભૂતાર્થથી જાણતા નવ તત્ત્વ જણાય જાય છે અંદર. આહા..હા...!

એટલે અહીં (કહ્યું કે), ‘મોક્ષનું કારણ ખરેખર...’ ખરેખર ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે.’ એ ખરેખરની આ વ્યાખ્યા આવે છે. તેમાં ખરેખર ‘સમ્યગ્દર્શન...’ એ ‘જીવાદિ પદાર્થોના શ્રદ્ધાનસ્વભાવે...’ આત્માનું પરિણમવું, નિર્વિકલ્પપણે પરિણમવું. આહા..હા...! ભેદ વિનાનું અભેદપણે પરિણમવું. આહા..હા...! તે સમ્યગ્દર્શન છે. શેઠિયાઓને બહુ તુલના કરવાની ઓલી (દરકાર) ન હોય. પૈસા ખર્ચે, દાન આપે એટલે જાણે ધર્મ થઈ જાય એમ માને.

‘સાહુજી’ ઘણા પૈસા આપતા હતા. અમારી ૮૭મી (જન્મજયંતી) ત્યાં હતી ને ! ‘મુંબઈ’માં સત્યાસીમી જન્મજયંતી (હતી) ઈ વખતે સત્યાસી હજાર આપ્યા હતા. તીર્થમાં ! તીર્થ ફંડમાં સત્યાસી હજાર (આપ્યા). પેલી સત્યાસીમી જન્મજયંતિ હતી (એટલે) સત્યાસી હજાર (આપ્યા). લોકોને એમ થઈ જાય કે, આ..હા..હા...! સત્યાસી હજાર શું, સત્યાસી લાખ આપે તોય શું ? એમાં રાગ મંદ કર્યો હોય તો પુણ્ય છે. પણ આબરુ માટે ને દુનિયા મને વખાણે, એ હોય તો એ પાપ છે. અહીં તો એ વાત છે. આ..હા...!

હવે સમ્યક્જ્ઞાન કોને કહેવું ? ‘જીવાદિ પદાર્થોના જ્ઞાનસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું...’ આહા..હા...! શાસ્ત્રનું જ્ઞાન ને આ જ્ઞાન, એ નહિ. જીવાદિ નવ પદાર્થોના જ્ઞાનસ્વભાવે (થવું). એનો જે આત્મસ્વભાવ છે, એ આત્મસ્વભાવે પરિણમવું. એ જ્ઞાનસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું, આત્મ સ્વભાવે આત્માનું પરિણમવું. આ..હા..હા...! તે જ્ઞાન છે, બાકી આ બધા જ્ઞાન બહારના વ્યાકરણ ને સંસ્કૃત એ કોઈ જ્ઞાન નથી. આહા..હા...! શાસ્ત્રજ્ઞાન, અગિયાર અંગનું જ્ઞાન એ કંઈ જ્ઞાન નથી.

અહીંયાં તો આત્મા જ્ઞાનમૂર્તિ પ્રભુ છે, એ જ્ઞાનપણે પરિણમે, જ્ઞાનપણે જ્ઞાતાનું જ્ઞાન પરિણમે એનું નામ જ્ઞાન છે. આ..હા..હા...! બહારના શાસ્ત્રના ભણતર-બણતર (એ કંઈ જ્ઞાન નથી). આવ્યું (છે), ‘પરમાત્મપ્રકાશ’માં આવ્યું છે. ભાવના અવલંબે સૂત્રનો અભ્યાસ કરવો. આવે. આ..હા...! પણ એ તો ભગવાન ચૈતન્યસ્વરૂપ છે, જેમાં આખું જ્ઞાન ભર્યું

છે. શાસ્ત્રશબ્દોમાં ક્યાં જ્ઞાન ભર્યું છે ? એ તો શબ્દજ્ઞાન છે. એ તો શબ્દનું જ્ઞાન છે. આહા..હા...! આ તો આત્મજ્ઞાન. આત્મજ્ઞાન કોને કહીએ ? કે, જેને રાગનું તો નહિ પણ એની પર્યાય સંબંધીનું પણ નહિ. આહા..હા...!

આત્મજ્ઞાન ! આત્મા જે જ્ઞાનસ્વરૂપ ત્રિકાળી ધ્રુવ છે, એનું જ્ઞાન તેને જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આહા..હા...! છે ? ‘જીવાદિ પદાર્થોના જ્ઞાનસ્વભાવે...’ આત્મસ્વભાવે આત્માનું થવું, પરિણમવું. આહા..હા...! એ આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપે સ્વભાવપણે પરિણમે તેને જ્ઞાન કહીએ. આ..હા...! બીજાને બોલાવતા આવડ્યો ને બોલતા આવડ્યું ને સમજાવતા આવડ્યું માટે જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનની વ્યાખ્યા જ નથી. આહા..હા...! બહુ આકરું કામ.

‘જીવાદિ પદાર્થ...’ એમાં જીવ, અજીવ બધું આવ્યું ને ? પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. બધાનું જ્ઞાન છે તેવું જ્ઞાનપણે પરિણમવું. આત્મા(નું) જ્ઞાનપણે પરિણમવું. આહા..હા...! તેનું નામ જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. વિશેષ કહેશે...

શ્રીતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !